

**ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ
НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ В 20 – 30-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ**

У статті на основі архівних матеріалів та інших джерел розглянуто проблеми становлення та розвитку мережі професійно-педагогічної освіти для національних меншин в Україні в 20–30-х роках ХХ століття.

Досліджено політику керівництва щодо організації та функціонування закладів професійно-педагогічної освіти для національних меншин.

На сучасному етапі існування України як суверенної держави, котра складається з великої кількості етнічних груп, не втрачає актуальності завдання забезпечення рівного розвитку мови, культури, освіти тощо усіх без винятку етносів, що населяють Україну. При цьому дуже важливо враховувати досвід минулого, котрий допомагає у визначенні пріоритетних напрямків та основних принципів національної політики на сучасному етапі. Особливого значення в цьому контексті набуває історичний досвід та осмислення процесів, пов'язаних з національно-культурним будівництвом 20 – 30-х років ХХ століття.

Проблеми становлення й розвитку в Україні освітніх закладів для національних меншин в 20 – 30-х роках ХХ століття давно цікавили дослідників. Ще в працях М. Авдієнко, А. Глинського, Я. Кацанова, виданих у період 20 – 30-х років ХХ століття розглядалися напрямки побудови освіти в цілому, детальному аналізу піддавалися зроблені державою кроки в напрямку створення та функціонування навчально-освітніх закладів для національних меншин зокрема [1; 2; 3]. Також заслуговують на увагу дослідження сучасних науковців таких як Б. Чирко, О. Войналович, О. Бистрицька, М. Марчук, С. Очеретко, в яких автори досліджують питання організації освіти національних меншин, зокрема налагодження системи національно-культурного будівництва в Україні в 20-х роках взагалі [4; 5; 6; 7; 8]. У своїх працях вони приділяли багато уваги становленню та розвитку початкових та середніх загальноосвітніх закладів, дослідженню діяльності органів політичного керівництва, влади та управління на рівні республіки й на місцях щодо національних меншин. Тим часом питання становлення та функціонування, матеріально-технічного, методологічного та кадрового забезпечення професійно-педагогічних закладів для національних меншин не були досліджені та висвітлені належним чином.

Тому метою нашого дослідження є розгляд проблеми організації, становлення та функціонування закладів професійно-педагогічної освіти для національних меншин в Україні в 20 – 30-х роках ХХ століття.

Як відомо, усвідомлюючи всю значущість підтримки з боку неросійських народів, які населяли територію СРСР, партія більшовиків у 1923 р. на XII з'їзді поклала початок політиці коренізації, що була спрямована на виховання кадрів корінної національності, формування владного апарату з урахуванням національного фактору, а це, в свою чергу, вимагало забезпечення умов для розвитку національних культур і національного життя в цілому.

У 1923 р. відповідним декретом ВУЦВК проголошувалася українізація всіх державних органів, а трохи згодом декрет РНК УСРР поширив її на навчально-виховні й культурно-освітні установи. У ньому було окреслено програму переходу на викладання українською мовою в навчальних закладах різних типів. Так, освітні установи мали здійснювати облік педагогічних кадрів і для тих, хто не володіє українською мовою, організовувати відповідне навчання. Паралельно з цим вживалися заходи щодо кадрового забезпечення освітніх закладів національних меншин фахівцями, що володіли мовами цих меншин.

Таким чином, питання про права національних меншин у освітянській сфері здобуло в УСРР принципового значення й законодавчого оформлення одночасно з питанням про українізацію.

Основні завдання та напрями формування системи освіти мовами національних меншин визначалися багаточисельними законодавчими актами. Серед них – декрет ВУЦВК і РНК УСРР "Про заходи для забезпечення рівноправності мов та про допомогу розвитку української мови" (1 серпня 1923 р.) та "Про забезпечення рівноправності мов і про сприяння розвитку української культури" (6 липня 1927 р.). Вже з самої назви декретів видно, що українізація в УСРР повинна була проводитись не на шкоду правам національних меншостей, які населяли Україну, а мала одночасно забезпечити рівноправність їхніх мов.

Розглянемо структуру освіти мовами національних меншин. Становлення та розвиток системи національних освітніх закладів (дошкільних, загальноосвітніх, середніх спеціальних, вищих) здійснювалося поступово й супроводжувалося великими труднощами й нескінченими структурними та організаційними змінами. Однак, попри розгалуженість системи національної освіти, її основу складала "національна школа". Під національною школою розумілася загальноосвітня установа, викладання в якій здійснювалося мовою певної національної групи, наприклад німецькою, польською, болгарською.

Одночасно зі становленням загальноосвітніх закладів, шкіл-клубів, шкіл соціального виховання, окремих навчальних груп, відбувалося формування професійних освітніх закладів для національних меншин. Цьому сприяло зокрема прийняття та втілення на практиці відповідних законодавчих актів, збільшення державного фінансування, наполеглива робота Ради національних меншостей Наркомату освіти, Центральної Комісії у справах національних меншостей та інших органів на рівні республіки й на місцях.

У документі "Схема системи освіти серед національних меншостей УСРР", підготовленому Наркоматом освіти України, в галузі вищої професійно-педагогічної освіти зазначалося: "для підготовки викладачів для шкіл національних меншин існують педагогічні технікуми, що готують викладачів для шкіл першого концентру, та національні Відділи при загальних Інститутах Народної Освіти для підготовки викладачів для

шкіл другого концентру. Національні Відділи при загальних ІНО організаційно пов'язані з ІНО та проводять свою роботу цілковито національною мовою. При робфаках цих ІНО існують також і національні відділи Робфаку" [9].

Утворення національних професійних навчальних закладів почалося в 1920 – 1921 роках. Так, наприклад, у звіті німецької секції Одеського губернського відділу народної освіти за 1920 рік відзначалося, що в Одесі організовано курси по підготовці педагогів зі знанням німецької мови. Згідно зі звітом Центрального бюро єврейських секцій Наркомату освіти України в 1921 році діяло біля 300 навчальних установ, викладання в яких велося єврейською мовою [10].

Слід відмітити, що в цьому напрямку відчувалися неабиякі труднощі: не вистачало приміщень, підручників, відповідного наочного приладдя та методичного забезпечення, а найголовніше – бракувало педагогічних кадрів, до того ж певна частина викладачів не мала відповідної професійної підготовки. "... Щодо професійної роботи в німецьких колоніях нашого району слід сказати, що справа стоїть зовсім кепсько, – повідомлялося в доповіді Ш.М. Ванярьського щодо освітньої справи в німецьких колоніях Маріупольської округи. – Робота вчителів надзвичайно важка. Кожен вчитель страшенно переобтяжений, дуже часто доводиться одному вчителю провадити роботу з трьома, чотирма групами. При таких умовах, розуміється, продуктивної роботи вимагати нічого" [11]. Про нестачу спеціально підготовлених учителів для шкіл національних меншин говорилося також у звіті Кам'янецької округової інспектури народної освіти про польські школи: "Брак учителів для забезпечення трудових польшкіл та шкіл лікнепу створив перебої в роботі. Наявна кількість робітників в переважній більшості недостатньо кваліфікована, особливо в 1-2 комплектових (групових) школах. На сьогодні мається 5 вільних місць, яких замінити немає ким" [12]. Особливо скрутним було становище із забезпеченням педагогічним персоналом сільських шкіл та навчальних закладів для національних меншин, розташованих у невеликих містечках.

Підготовку педагогічних кадрів для шкіл національних меншин здійснювала мережа середніх педагогічних спеціальних навчальних закладів та кілька вищих навчальних закладів, при яких існували спеціальні національні відділення. У 1926/1927 навчальному році в Україні було 4 єврейських педагогічних технікуми, 2 російських, 2 німецьких, 1 польський і 1 болгарський. У 1930 році підготовка національних педагогічних кадрів здійснювалася 9 педагогічними технікумами: трьома єврейськими, двома російськими, одним польським, одним татарським, одним німецьким і одним грецьким з татарським відділенням, що готували вчителів для шкіл першого концентру. Окрім технікумів, діяли польський інститут народної освіти в Києві, 6 єврейських відділів при вузах (3 при інститутах народної освіти, 2 при інститутах профосвіти, 1 при фізхіматі) і 1 німецьке відділення при Одеському німецькому інституті народної освіти, 5 єврейських відділень при різних вищих навчальних закладах, які здійснювали підготовку педагогів для шкіл другого концентру, а також ряд інших відділень, де навчання велося мовами національних меншин [2: 64].

Переважна більшість педагогічних навчальних закладів – технікумів та інститутів – з викладанням мовами національних меншин були утворені в середині – наприкінці 20-х років.

Проте частина навчальних закладів, серед яких можна назвати, наприклад, Хортицький німецький педагогічний технікум, вже мала певну традицію в підготовці національних кадрів. Ще в 1889 році при Хортицькому центральному училищі було відкрито дворічні педагогічні курси, що готували вчителів для німецьких шкіл. У 1917 р. курси були відділені в окремий навчальний заклад, а в 1920 р. перетворені в педагогічну школу. У 1922 р. школа стала вищими трирічними курсами з підготовки німецьких учителів, а з 1925 року на їх основі утворюється Хортицький педагогічний технікум.

Як уже зазначалося в праці А.Б. Глинського "Национальные меньшинства на Украине", підготовку вчительських кадрів для національних шкіл другого концентру здійснювали німецьке відділення при Одеському німецькому інституті народної освіти, польський інститут народної освіти в Києві та інші вищі навчально-освітні заклади. Так, наприклад, в Одеському німецькому педагогічному інституті на 4-х факультетах (історичний, мовно-літературний, природно-географічний та фізико-математичний) у 12 академічних групах навчалася біля 300 студентів.

Понад 300 студентів навчалася в 20 академічних групах Київського польського педагогічного інституту. Програма підготовки студентів цього інституту, єдиного в СРСР вищого навчального закладу, де готували вчителів польської мови та літератури, була різноманітною. Так, на мовно-літературному факультеті інституту викладали педагогіку, курс із питань національної політики, літературознавство, методику викладання мов, всесвітню літературу, українську літературу та літературу народів СРСР і спеціальні дисципліни: польську мову та історію її розвитку, а також польську літературу [4: 107].

Так, вчителів для грецьких шкіл готували в Маріупольському педагогічному технікумі, в якому в 1927 році було відкрито грецьке відділення. В 1930/1931 навчальному році цей навчальний заклад було реорганізовано в Маріупольський грецький педагогічний технікум, де навчання тривало три роки. Тут готували вчителів зі знанням греко-елінської, греко-татарської та татарської мов. У 1933 році зі стін цього закладу вийшло 90 педагогів. Але це все одно не могло задовольнити потреби в освітянській сфері стосовно національних меншин, бо за підрахунками Центральної Комісії у справах національних меншостей кількість необхідних викладачів для національних шкіл становила приблизно 120 учителів [13].

Слід зазначити, що в галузі освіти для національних меншин в досліджуваний період склалася парадоксальна ситуація, а саме: вкрай бракувало педагогічних кадрів, і в той же час навчальні заклади не могли набрати необхідної кількості студентів. Аналіз літературних та архівних джерел засвідчує, що причин було декілька. Однією з них був тяжкий матеріальний стан студентів. Особливо голодували студенти, які навчалися в навчальних закладах, що знаходилися на території сільської місцевості. Давалося взнаки існуюче положення

згідно з яким студенти навчальних закладів, розташованих у сільській місцевості, отримували продукти харчування за зниженою (порівняно з містом) нормою. Частина студентів голодувала, і це примушувало їх кидати навчання. Друга причина полягала у все ж таки низькому рівні знань абітурієнтів, що також впливало на недобір у професійно-педагогічні навчальні заклади.

Щоб хоч якось задовольнити прогалини у справі професійно-педагогічної освіти для національних меншин, Наркомат освіти почав організовувати короткотермінові курси з підготовки та підвищення кваліфікації вчителів національних шкіл. Так, наприклад, 8 – 14 липня 1924 року в Києві відбулася Всеукраїнська конференція польських культосвітніх робітників, де було відзначено, що педагогічна кваліфікація вчителів зі знанням польської мови була не високою: "В деяких округах 25 % вчителства з нижчою освітою, і це в більш щасливих округах. На Поділлі ж відсоток вчителів з нижчою освітою досягає 46 %. А тому головну увагу звернено на підвищення педкваліфікації старого та підготовку нового кадру вчителів". У зв'язку з цим, у поточному році було організовано центральні короткотермінові курси для польських учителів на 85 осіб; в Бердичеві було переведено окружні курси на 20 учителів; було намічено організацію та відкриття таких же курсів і по других округах. У Москву на курси перепідготовки польських учителів з України було командировано 12 осіб [14: 185-187].

У 1926 – 1930 роках на базі Преславського болгарського технікуму діяли Всеукраїнські курси підвищення кваліфікації вчителів, де навчалися також і педагоги з Кримської АСРР [15].

Питання розвитку національно-культурного будівництва для національних меншин у 20-30-х роках взагалі і становлення та розвитку професійно-педагогічної освіти зокрема було одним із перших на порядку денному й набуло планового цілеспрямованого характеру. Це засвідчує той факт, що ЦК КП (б)У протягом досліджуваного періоду понад 70 разів розглядав питання його здійснення, а саме: робота національних шкіл розглядалася 15 разів, середніх і вищих навчальних закладів – 37 разів, підготовка національних педагогічних кадрів – 9 разів, діяльність наукових установ – 18 разів [16: 54].

Отже, період 20 – 30-х років цілком справедливо можна вважати в Україні періодом національного відродження, коли на фоні політики коренізації-українізації і в її контексті могутній імпульс для свого розвитку отримала освіта й культура національних меншин, що населяли тогочасну територію України. В цей період завдання національно-культурного будівництва для задоволення потреб національних меншин в цілому і справа становлення та розвитку професійно-педагогічної освіти зокрема була піднесена на рівень державної ваги. Аналіз досліджуваного питання вказує на те, що хоча становлення та розвиток професійно-педагогічної освіти для національних меншин супроводжувався значними труднощами, як організаційними так і матеріально-технічними, проте втілення її в життя дало неабиякі результати. Реалізація національної політики в освіті серед національних меншин у сучасних умовах має стати предметом наступних детальних розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Авдієнко М.О. Народна освіта на Україні. – Харків, 1927. – 101 с.
2. Глинський А.Б. Национальные меньшинства на Украине. – Харьков – Киев: Центриздат, 1931. – 77 с.
3. Кацанов Я. Масова освіта на Україні. – Харків, 1932. – 42 с.
4. Чирко Б. В. Національні меншини в Україні (20 – 30 роки ХХ століття). – К.: Асоціація "Україно", 1995. – 215 с.
5. Войналович О.О. Становлення і розвиток загальноосвітньої школи для національних меншин в Україні (1917 – 1938 рр.): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Київ, 1993. – 212 с.
6. Бистрицька О.Б. Розвиток системи освіти національних меншин в Україні у 1917 – 1939 рр.: Дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01. – Харків, 1998. – 210 с.
7. Марчук М.В. Освіта в Україні в роки національного відродження (1917 – поч. 1930-х рр.): Дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01. – Івано-Франківськ, 2003. – 212 с.
8. Очеретко С.І. Німецька національна освіта в Україні (20 – 30-ті роки ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01. – Харків, 2003. – 20 с.
9. ЦДАВОВУ України, ф. 166, оп.6, спр.8634, арк. 91, 92.
10. ЦДАВОВУ України, ф. 166, оп.2, спр.616, арк. 18.
11. Ванярьський Ш. М. Освітня справа в німецьких колоніях Маріупольської округи // Шлях освіти. – 1924. – № 10. – С. 258-262.
12. ЦДАВОВУ України, ф. 166, оп.9, спр.121, арк. 13.
13. ЦДАВОВУ України, ф. 413, оп.1, спр.598, арк. 11, 30-32.
14. Теодор І. Всеукраїнська конференція польських культосвітніх робітників // Шлях освіти. – 1924. – № 9. – С. 182-190.
15. ЦДАВОВУ України, ф. 413, оп.1, спр.8653, арк. 23-28.
16. Іваненко І. П., Чирко Б. П. Національно-культурне будівництво на Україні у 20 – 30-ті роки: історія, досвід, проблеми // Радянська школа. – 1990. – № 2. – С. 52-57.

Матеріал надійшов до редакції 23.04.2007 р.

Войналович Л.П. Становление и развитие профессионально-педагогического образования для национальных меньшин в Украине в 20 –30-х годах ХХ столетия.

В статье на основе архивных материалов и других источников рассмотрены проблемы становления и развития сети профессионально-педагогического образования для национальных меньшин в Украине в 20 –30-х годах ХХ столетия. Исследовано политику руководства относительно организации и функционирования заведений профессионально-педагогического образования для национальных меньшин.

Voynalovich L.P. Formation and development of teachers' training education for national minorities in Ukraine in the 20 – 30-s of the 20-th century.

Relying on historical archive materials and other sources, the article investigates the problems of the formation and development of the system of teachers' training education for national minorities in Ukraine in the 20 – 30-s of the 20-th century. The government's policy concerning the organization and functioning of the teachers' training institutions for national minorities is studied.